

דבקות

חיים אקשטיין

א. שאלות

הקלדתי את המילים "מתפלל בדבקות", והמחשב יצא לחפש היכן מופיע הביטוי ברחבי רשת האינטרנט. התוצאה הראשונה הייתה ידיעה מאתר חדשות על אדם שרצח את ילדיו, וקרובי משפחתו העידו כי "הוא היה אדם צנוע והתפלל בדבקות". התוצאה הבאה הייתה צילום וידאו של יהודים מתפללים בכותל המערבי, והמצלם – תייר ככל הנראה – הגדיר אותם בכותרת הסרטון כ"מתפללים בדבקות". התוצאה השלישית הייתה יומן אישי שכתב גבר תוך כדי טיפול נפשי, ובו הוא תיאר כיצד "יום אחד אתה מתפלל בדבקות, ויום אחר כך אתה מכריח את עצמך להתעטף בטלית". אחר כך הגיע קטע מתוך "ליקוטי עצות" בשם ר' נחמן מברסלב.

אמנם לאוסף התוצאות האקראי אין תוקף מדעי סטטיסטי, אבל אולי אפשר בכל זאת לראות בו מדגם מייצג. בשיח של ימינו, אפשר למצוא את הביטוי "דבקות" בשלושה הקשרים עיקריים: לשם שלילה – כהנגדה של עבודת ה' מרוממת לכאורה (ואולי מנותקת) לעומת נפילה והידרדרות; מתוך מבט אובייקטיבי מהצד על אדם אחר, שנראה כעובר חוויה רוחנית; בתורת החסידות.

מדוע אנו מתרחקים ממושג הדבקות? אני, לפחות, יכול למצוא שלושה גורמים לרתיעה האישית שלי מהמושג הזה.

גורם אחד הוא חוסר ההבנה. עבורי ועבור לא-מעט אנשים אחרים, המילה "דבקות" היא סיסמה. מילה שיוצרת מרחב מסוים של אסוציאציות, אך קשה למצוא לה הגדרה מדויקת. השכל משייך אותה באופן פשוט לקטגוריה של יחסי האדם כלפי הבורא, הדמיון מצייר בעיני הרוח אדם נרגש אפוף אקסטזה

נפשית-רוחנית, אך הפה אינו מצליח למצוא את המילים הנכונות לתיאור התופעה. ייתכן שמדובר בקושי סמנטי בלבד, שיכול להיפתר בעזרת מילון טוב מספיק, וייתכן שמדובר בקושי הגיוני-מהותי: הרי אי אפשר באמת להידבק בקדוש ברוך הוא, אין דבר כזה, ולכן כל פרשנות למושג לא תתיישב על דעתי. בשל קושי זה, ייתכן שאני דוחה הסברים אפשריים למושג "דבקות" אפילו מבלי להיות מודע לזה. עוד לפני המחשבה מהי דבקות והאם אפשר להשיג אותה, האינטואיציה שוללת כל אפשרות לתשובה. שימוש במושג הזה נחשד בעיניי כדיבור נבוב וריק מתוכן, או כרדידות מחשבתית.

גורם שני הוא החשד ליומרה. על גבי הגורם הראשון, המטיל ספק ביכולת האנושית להידבק באלוקים, נוצר גם יחס שלילי כלפי מי שטוען שזה אפשרי. אני מאמין שצדיקים עליונים במיוחד מסוגלים להגיע למדרגה כזו, אותה מדרגה שאינה נתפסת בדעתי, אך קשה לי לקבל כי אנשים שנראים בדיוק כמוני דבקים בבורא. נלעג בעיניי להחיל את המושג "דבקות" על אדם רגיל מן השורה שמתפלל בכוונה, או על תלמידת אולפנה ששרה שירי סעודה שלישית בהתלהבות ובעיניים עצומות. לעג זה מכון בראש ובראשונה כלפי עצמי, ומונע ממני לייחס לעצמי הרגשת דבקות; לא ייתכן שהרגשתי דבקות השבת, זו יוהרה.

גורם שלישי הוא החשד לאגואיזם. בתפיסה הפשוטה, זו שעולה בראשי ובדמיוני כל עוד אין בידי הגדרה מדויקת לדבקות, הדבקות היא חוויה אישית. גם אם אדם אכן מצליח להגיע לדבקות, המדרגה שאליה הגיע קשורה לטיב היחסים בינו ובין אלוקיו. אין לזה קשר ישיר לסובבים אותו, וחמור מזאת – מדרגה זו עלולה לנתק אותו מהסובבים אותו. העולם הזה, על כל יצוריו ובריותיו, על כל אתגריו ובעיותיו התובעים תיקון, אינם מעניינים אותו – הוא מתייחד עכשיו עם הקדוש ברוך הוא. גם מבחינה זו, החשד שלי מופנה קודם כל כלפי עצמי, ומתבסס על מצבים שונים שבהם אני חותר לסוג של דבקות (אף שאינני מגדיר אותה, כאמור). צימאון לדבקות ביום כיפור, בפורים, בליל הסדר או סתם בשבת רגילה, יכול להשפיע על סדר העדיפויות שלי. הבחירה בתפילה ישיבתית בימים הנוראים על פני תפילה כלל-מגזרית,

הבחירה בהתבסמות עד אמצע ליל פורים על חשבון חלוקת מתנות לאביונים בבוקר, העדפת תפילה ארוכה בליל שבת בזמן שאשתי מתזזת בין הילדות העייפות, כל אלו נחשדות בעיניי כעבודת ה' אנוכית. אינדוידואלית, מנותקת, אולי גם נהנתנית. העובדה שמדובר בהנאה "רוחנית" אינה מצדיקה את העוול שבה.

ועם כל זה, הדבקות מושכת אותי. עם הבושה לדבר על זה, יש בי צימאון לקרבת אלוקים. יש בי גם אמון באנשים אחרים שדוגלים בדבקות, שלא לדבר על גדולי ההגות היהודית שהפליגו בשבחה. המשימה, אם כן, היא לתור אחר תשובות לשלוש השאלות: מהי דבקות? האם האדם הממוצע יכול להגיע אליה? האם זהו ערך חשוב או שאיפה פרטית מצומצמת?

ב. הדבקות לפני הבעש"ט

1. בתנ"ך

הדבקות בקדוש ברוך הוא מופיעה פעמים אחדות בתורה, וכולן בספר דברים. רוב הפעמים הללו מנוסחות בלשון ציווי:

אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹק וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע:

(י, ג)

כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם לְלַקֵּת בְּכָל דְרָכֶיךָ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ:

(יא, כב)

אֲחֵרֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וּבְכָלֹּ תִשְׁמְעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן:

(יג, ה)

לפי פסוקים אלה, הדבקות משתייכת למשפחה מכובדת של ערכים רוחניים שמופיעים רק בספר דברים: אהבת ה', יראת ה', הליכה בדרכיו וכדומה. בניגוד לרוב הציוויים בספרים שמות-ויקרא-במדבר, אלה אינם ציוויים מעשיים קונקרטיים אלא כלליים. משה מתווה לישראל דרך, כיוון, מגמות. אמנם הציוויים הללו מופיעים רק בסוף התורה, אך אין זה מורה על צדדיות

ושוליות ביחס לשאר המצוות, ואכן במהלך הדורות הם התקבעו כיסודות מרכזיים בעולמה של היהדות. הדבקות מופיעה באותם פסוקים שקוראים לאהבה, ליראה וכיוצא באלו, מה שמעיד כי גם היא מרכזית כמותן. עם זאת, לא ברור מהפסוקים מהי הגדרתה של הדבקות וכיצד היא אמורה להתיישם.

כדי להבין את מושג ה"דבקות" בלשון התורה, אפשר אולי להיעזר במופעים אחרים שלה במקרא. כיוון שאין כאן המקום למחקר לשוני מקיף, נציין רק דוגמאות אחדות, ונתמקד באזכור הראשון של השורש ד.ב.ק בתנ"ך – בנוגע ליחסי איש ואשתו:

על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד:

(בראשית ב, כד)

גם כאן לא ברור מה משמעות המושג, אך כיוון שהקשר הזוגי מוכר לנו מהמצאיות מעט יותר מהדבקות בקב"ה, נוכל להתבונן ולמצוא בו היבטים שיכולים לענות להגדרה "דבקות". אם נעשה זאת, נמצא כמה הסברים אפשריים.

1. תמידיות: כיוון אחד להסבר הוא שהמילה "ודבק" מציין את משך הזמן של הקשר. הקשר הזוגי אינו מזדמן אלא רציף וארוך טווח, האיש והאישה אמורים לחיות יחד באופן תמידי. קשר כזה יכול להיות לא רק בין בני אדם, אלא גם בין אדם לקרקע: וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל מַטֶּה, כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֶּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (במדבר לו ז, ובדומה בפסוק ט).

2. כיוון אחר הוא שדבקות אינה נוגעת לתדירות הקשר בלבד, אלא מציינת את רמת איכותו:

2.1 בחירה, השתייכות: ברמה הבסיסית, הדבקות יכולה לציין את עצם ההשתייכות, או את הבחירה בהשתייכות מסוימת. אם עד היום השתייך האדם לבית הוריו, כעת יעזוב האיש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. דבקותה של רות בנעמי נראית מתאימה להסבר זה: וַתִּשָּׂק עַרְפָּה לְחַמּוֹתַי וְרוּת דְּבָקָה בָּהּ (רות ב יד).

3. חיבור נפשי: אפשר להבין כי הדבקות בין האיש לאשתו מציינת רמה גבוהה יותר של קשר – חיבור נפשי ואהבה. באופן אירוני, דבקות מסוג זה בדיוק אפשר למצוא דווקא בין שכם לדינה: וַתִּדְבֶק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וַיֵּאָהֵב אֶת הַנְּעִר (בראשית לד ג).

4. חיבור פיזי: ייתכן גם כי מדובר בדבקות פיזית, היוצרת "בשר אחד" ממש, אך קשה למצוא מקורות נוספים לדבקות כזו בכתובים. רק חפצים דוממים יכולים להיות דבוקים זה לזה – אִמֵר לְדָבֶק טוֹב הוּא וַיִּחְזְקוּהוּ בְּמַסְמְרִים לֹא יִמוּט (ישעיה מא, ז).

אם כן, מהתורה עולה דרישה כללית מהאדם להידבק באלוקים, והשאלה היא רק מה משמעותה: קשר תמידי עם הקב"ה (מבלי לציין מה אופיו – האופי נגזר אולי מדרישות אחרות בתורה), בחירה בו על פני אלוהים אחרים או חיבור נפשי. האפשרות של חיבור פיזי אינה רלוונטית, לכאורה, כשמדברים על קשר עם מי שנעלה מכל גוף. כל הפירושים שהצענו מופיעים בפרשני התורה על הפסוק "ודבק באשתו", וגם הפירושים הנגזרים מהם לגבי הקשר עם הקב"ה – למעט האפשרות הפיזית – מופיעים בפרשנים על הדבקות שבספר דברים. לפי כולם, לא נשקפת בעיה מיוחדת להידבק בקדוש ברוך הוא; כמובן נדרש מאמץ כדי ללכת תמיד אחר הקב"ה או כדי לחוש קשר נפשי חזק אליו, ואפילו הבחירה בו אינה מובנת מאליה, אך מאמצים אלה אינם שונים בהרבה מאלה שנדרשים בדרך כלל בעבודת ה'.

2. בחז"ל

בתלמודים ובמדרשים המצויים בידינו, אין מקורות רבים המשתמשים במושג הדבקות, מה שמעלה תהייה עד כמה הוא היה משמעותי בעולמם של חז"ל, אם בכלל.

מקור מוכר יחסית, שצוטט רבות במהלך הדורות שאחרי חז"ל, מובא במהלך דו-שיח בין רבי אלעזר לרבי יוחנן על עתידם של עמי הארצות – האם יזכו לתחיית המתים. רבי אלעזר טוען שמי שאינו לומד תורה לא יוכל לקום לתחיה, אך יש דרך אחרת שבעזרתה יוכל להציל את עתידו (קיא ע"ב):

אמר לו: רבי, מצאתי להן תקנה מן התורה – ואתם הדבקים בה' א-
 להיכם חיים כולכם היום; וכי אפשר לדבוקי בשכינה? והכתיב: כי ה' א-
 להיך אש אוכלה! אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא
 לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב
 כאילו מדבק בשכינה. כיוצא בדבר אתה אומר: לאהבה את ה' אלהיך
 ולדבקה בו; וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה? אלא כל המשיא בתו
 לתלמיד חכם והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים והמהנה תלמידי
 חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה.

רבי אלעזר פותח ביכולתה של הדבקות להחיות את האדם ("חיים כולכם
 היום"), וממנה עובר לעסוק בציווי "ולדבקה בו". באופן פשוט, הוא רואה את
 הדבקות כחובה. עם זאת, הוא טוען כי בלתי אפשרי לקיים חובה זו כפשוטה,
 ומעניק לה פרשנות, דרך קיום שונה ממה שהיינו מעלים על דעתנו. אי אפשר
 להידבק בשכינה ממש, אלא רק בתלמידי חכמים. בהבנה פשוטה, לאור
 האפשרויות שראינו להסבר מושג הדבקות במקרא, לא אמורה להתעורר כל
 בעיה – האם העובדה שה' הוא "אש אוכלה" מפריעה לאהבתו או להשתייכות
 אליו? כנראה רבי אלעזר הבין את המושג באופן אחר, תובעני יותר. אולי
 חיבור נפשי עמוק במיוחד, אולי אפילו חיבור פיזי, מכל מקום מדובר ברמה
 גבוהה של קשר והתחברות - ודווקא בשל כך היא איננה אפשרית. יש לזכור
 כי ההקשר של האמירה הוא עמי הארצות, ולכאורה לתלמידי חכמים עצמם
 יש מסלול אחר של דבקות (שהרי לא סביר שיצטרכו לדבוק בעצמם), שאולי
 מממש את הרמה הגבוהה והעמוקה של הקשר עם הקב"ה; מצד שני, התהייה
 "וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה?! " נשמעת חותכת, מוחלטת, שוללת לגמרי
 את היכולת להידבק בשכינה, מכל אדם באשר הוא.

מקור תלמודי אחר שמקובל לצטט מעלה את אותו קושי, ונותן פתרון אחר:
 להידבק במידותיו של הקב"ה. אלא שמקור זה אינו מצוי בתלמודים ובספרי
 המדרש שבידינו, לפחות לא המרכזיים והרווחים שבהם. נהוג לצטט את

הגמרא במסכת סוטה (יד ע"א), אך לפי הגרסאות הידועות לנו – היא עוסקת בהליכה בדרכי ה' ולא בדבקות בו:

אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב אחרי ה' א-להיכם תלכו, וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא! אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים, דכתיב ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, אף אתה הלבש ערומים. הקב"ה ביקר חולים, דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא, אף אתה בקר חולים. הקב"ה נחם אבלים, דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים, דכתיב ויקבר אותו בגיא, אף אתה קבור מתים.

אם כן, קשה ללמוד הרבה מחז"ל על מושג הדבקות, ואף מה שלמדנו הינו בעיקר על דרך השלילה – התנגדות להבנה ה"פשוטה" של הדבקות. במקום זאת מובאת דרך מצומצמת יחסית לממש את הדבקות, לא להידבק בשכינה אלא בתלמידי חכמים. לפי דרך זו, השאלות שהצבנו בתחילת דרכנו אינן מתעוררות כלל, שכן לדבקות אינה דורשת מהאדם דבר מעבר ליכולת האנושית הפשוטה. ייתכן גם שחז"ל התמודדו בעצמם עם השאלות, שהרי מתוך השלילה מסתבר כי עולה על הדעת רמה גבוהה של דבקות, אלא שלדעת חז"ל לא זו הדבקות שחפצה בה התורה. עם זאת, אולי תלמידי חכמים יכולים להגיע לדבקות מסוג זה. הם יצטרכו לגלות בעצמם מהי דבקות זו, כיוון שהמדרש אינו מרחיב עליה.

3. בהגות הראשונים ותחילת האחרונים

בהגות שאחרי תקופת חז"ל, מהראשונים ועד ימינו, אפשר למצוא כיוונים שונים להגדרת הדבקות הגבוהה יותר. יש שהסתפקו בפרשנות המצומצמת של הדבקות, זו שאינה רואה בו מלכתחילה דרישה חריגה (כלומר, דרישה עצומה ומאתגרת אך מהסוג המוכר בעבודת ה') או זו שרואה בו דרישה חריגה ומצומצמת אותה (לדבקות בתלמידי חכמים או במידות). כיוון שעל במה זו אנו עוסקים בעיקר בתורת החסידות, נמקד את מבטנו בחידוש של הבעל שם טוב בסוגיה, אך לפני כן נסקור את עיקרי השיטות שנאמרו לפניו. מאותה

סיבה – הרצון להתמקד בחסידות – לא נעיינ בשיטתו המורכבת של כל הוגה לפניו, אלא נציג את השיטות מבלי לשייך באופן מוחלט כל שיטה להוגה מסוים.

מבין היבטיה של הדבקות, נתמקד בשאלה שהוצגה בידי חז"ל לעיל: "וכי אפשר להידבק בשכינה?" המשמעות הפשוטה של השאלה (אם כי לא היחידה, ולהלן נרחיב בכך) היא שדבקות בקב"ה במובנה הגבוה איננה אפשרית, בגלל הפער האינסופי בין האדם לקב"ה. כיצד, אם כן, מחייבת התורה בכל זאת להידבק בקב"ה?

כיוון שאי אפשר להתעלם מהפער בין האדם לקב"ה, הלכו הראשונים בדרך שאפשר לדמותה להדבקות שני חפצים זה לזה; דף נייר אינו חייב לכסות דף נייר אחד כדי שהשניים ייחשבו לדבוקים, אפשר לחבר קצה דף אחד לקצה דף אחר – בדבק, בסלוטייפ או בסיכות מהדק. כשמדביקים חפצים זה לזה, יש להחליט איזה צד בחפץ האחד יידבק לאיזה צד בחפץ האחר, ומה יהיה חומר הדבק. גם בחיפוש דרך להידבק בקב"ה, עלינו לשאול: איזה צד באדם נדבק באיזה צד באלוקות, ומהו ערוץ הדבקות?

אפשרות אחת היא דבקות שכלית. האדם הוא חומרי וסופי, אך יש דברים מופשטים ואינסופיים שהוא מסוגל לקלוט – המושכלות. כלומר המחשבות, הרעיונות, ההיגיון. באדם יש מרכיב אחד שביכולתו לגעת במושכלות, והוא כמובן השכל. הקשר בין השכל לאנושי להיגיון האלוקי יכול להיות ממשי ומוחלט; אמנם "לא מחשבותיי מחשבותיכם", ושכל האדם אינו יכול להגיע עד תכלית עומקה של המחשבה האלוקית האינסופית, ברעיונות מתוכה הוא יכול לגעת ממש. מרגע שהוא רוכש ידיעה כלשהי, היא נחקקת בתוכו, הופכת לחלק ממאגר הידע שלו, אחווה בו לחלוטין. גם את הסוג הזה של הדבקות אפשר לתפוס כסיוג, שהרי כפי שאמרנו, רק צד מסוים מהאדם דבק בקב"ה ולא כולו; בעלי שיטת הדבקות השכלית לא יקבלו טענה זו, כי הם אינם רואים את השכל כ"צד מסוים" אלא כעיקר מהות האדם. שאר איבריו

וכוחותיו הינם צדדיים וטפלים. ממילא, אם הדבקות היא ערך מרכזי בתורה, האדם יידרש להעמיד את השכל במרכז, ולצמצם את מקומם של יתר מרכיביו. מגמת כל פעולותיו, דרכיו והתנהגותו תהיה לנטרל את כל כוחות הנפש והגוף, כך שהשכל יוכל להידבק בשכל האלוקי בשלמות. ההיררכיה בין הכוחות תתבטא לא רק באדם אלא גם במערכת המצוות – מצוות מעשיות-גופניות תשמשנה כאמצעי בלבד להשגת הדבקות השכלית, ולימוד תורה יהיה השגת הדבקות עצמה.

אפשרות שנייה היא דבקות נפשית. לא רק השכל מופשט ונוגע במה שמעבר לאדם, גם נפשו של האדם מופשטת. פנימיותו של האדם יכולה להגיע לקשר עם הקב"ה עד כדי דבקות. כיצד? ייתכן שדי באהבה והשתוקקות כדי ליצור דבקות בין נפש האדם לקב"ה, אך נראה – לפחות בדבריהם של חלק מהראשונים המדברים על הדבקות הנפשית – שהרגש לבדו אינו מחולל דבקות. הנפש במצבה הנוכחי רחוקה מהקב"ה, והיא צריכה להתאים את עצמה אליו כדי להגיע לחיבור. לשם כך שוב נדרשים אמצעים מכל רחבי הנפש והגוף, כמו שאמרנו על הדבקות השכלית, אלא שהפעם לא חייבים לדבר על הדחקת כל חלקי האדם. כוחות הנפש אינם אמורים להשקיט את עצמם כדי לתת לשכל לפעול, אלא הם עצמם חלק מהדבקות, שהרי הנפש היא המידבקת. לעשיית המעשים הנכונים ולבניית המידות הנכונות יינתן מקום נכבד בשיטה זו, אך לא כדרך לדבקות מסויגת ומצומצמת, אלא כעיצוב אישיות רוחנית. התאמה של הנפש לקב"ה, גילוי אלוקות דרך האדם עצמו.

תפיסה מחשבתית אחת עומדת ביסוד שתי האפשרויות: הדבקות היא ניסיון של האדם לאחוז במה שמעבר לו. לתפוס בבלתי נתפס. כדי להצליח במשימה הבלתי אפשרית לכאורה, לחרוג מעבר לגבולות של עצמו, עליו למצוא בקרבו כוחות שחורגים גם הם מגבולות החומר. האדם הוא גוף, אך יש בו מרכיבים מופשטים – השכל והנפש – והם שיכולים להתגבר על המשוכות החומריות הסופיות ולגעת באינסוף. באופן פשוט, הדבקות של הראשונים מצטיירת כתנועה של פריצה, של חריגה, של יציאה ממצב טבעי. כנגד זה בא הבעל שם טוב והציב תנועה שונה לחלוטין.

שתי התפיסות מקרבות את מושג הדבקות לתחום ההשגה האנושית. האם הן עונות על שאר השאלות שהעלינו? האם לפיהן הדבקות ניתנת למימוש, ומדוע היא חשובה כל כך? משתי התפיסות נראה כי מדובר בתביעה גבוהה מאוד, אם כי אולי התפיסה השנייה – שאינה משתמשת רק בשכל ככלי להידבקות באלוקים – מעניקה יותר כלים למימוש התביעה. שתי התפיסות מכוננות בעיקר כלפי האדם עצמו, אך נראה שהבנה זו אינה אמורה להטריד אותנו, מכיוון שבפועל הדבקות מביאה תועלת ולא נזק. התפיסה השנייה סוללת דרך לדבקות שעוברת בין מידות ומעשים טובים, המשפיעים לטובה על החברה כולה; וגם לפי התפיסה הראשונה, הסביבה מתברכת מבעל השכל המזוקק, ואולי הוא אף נתבע לממש את מעלתו ולעשות צדקה ומשפט. עם זאת, מנקודת ראותו של הדבק, כל אלו הן תוצאות נלוות – והעיקר הוא המפגש עם הקדוש ברוך הוא. הדבקות אינה מזיקה, אך עדיין יש בה מידה של אגואיזם.

ג. הדבקות בתורת הבעש"ט

1. עקרונות

אמרות של הבעש"ט הכוללות את המושג "דבקות" פזורות בכל כתבי החסידות. כמה מהן מרוכזות בבעל שם טוב על התורה, על הפסוק "ובו תדבק". נתבונן באמרות אחדות מתוכן, שאולי משקפות את אחד החידושים העיקריים של הבעש"ט בסוגיית הדבקות.

לא. ובו תדבק, בשם הבעל שם טוב ז"ל שלא יצטרך להתיישב את עצמו באלהות, אלא יחשוב כאילו כולו גנוז, באור אלהות:
 לד. ענין הדבקות פירושו הוא שלא יהא שום מפסיק, אז יש באפשרות יכולת הדבקות, כמשל הבעל שם טוב, שבלתי אפשרות החיבור מחתיכות כסף אחת אל אחת על ידי הדבק, כי אם כשגוררין מן עצמיות הכסף מקום הדבקות אז מתאחד יפה, אומר לדבק טוב, ונעשה לאחד, מה שאין כן כשיש איזה חלודה או שום מפסיק, בלתי אפשרות להתחבר, וזהו (משלי ב') אם תבקשנה ככסף וכו':

לז. זהו מדרגה גדולה שיראה תמיד הבורא יתברך שמו בעין שכלו כמו שמסתכל על אדם אחד, ויחשוב שהבורא יתברך שמו מסתכל גם כן עליו כמו אדם אחר שמסתכל עליו, כשיהיה תמיד במחשבה זכה וברורה: מ. צריך שיהיה דבוק כל כך, שעיקר ראייתו יהיה בבורא יתברך שמו, ולא שתהיה עיקר ראייתו בעולם ואגב בבורא, לא כן, אלא עיקר ראייתו תהיה בבורא יתברך שמו, כי אין אדם יכול לעשות שום תנועה בלא שפעו וחיותו:

מא. יכול אדם שהוא דבוק בבורא כראוי, להשתדל, בכל דבר שהוא רואה, שיהיה נראה שמסתכל על אותו דבר, והוא אינו מסתכל רק על הבורא יתברך, והעיקר שילך תמיד בשמחה, ובפרט בעת הדבקות, דבלא שמחה אי אפשר להיות דבוק בו יתברך:

מב. מעלה גדולה כשאדם מחשב ומהרהר תמיד בלבו שהוא אצל הבורא יתברך, והוא מקיף אותו מכל צדדיו, ויהיה דבוק כל כך שלא יהיה צריך ליישב את עצמו בכל פעם (לו) שהוא אצלו יתברך, רק שיראה הבורא יתברך שמו בעין השכל, ושהוא יתברך מקומו של עולם, והכוונה, שהרי הוא היה קודם שברא העולם, והעולם הוא עומד בבורא יתברך, ואסכן צריך שיהיה דבוק כל כך שעיקר ראייתו יהיה בבורא יתברך, ולא שתהיה עיקר ראייתו בעולם ואגב בבורא, לא כן, אלא עיקר ראייתו תהא בבורא יתברך, וזה האדם זוכה שיפרדו הקליפות מעליו, כי הם מחשיכים ומבדילים בינו יתברך ובין האדם, ומסתמים עיני שכל האדם להסתכל בבורא יתברך, ויחשוב, שהבורא יתברך אין סוף, מקיף את כל העולמות ושפעו יתברך שופע ממעלה למטה על ידי צינורות בכל העולמות, ואנו הולכים תמיד בבורא יתברך, ואין אנו יכולים לעשות שום תנועה בלא שפעו וחיותו:

מהאמרות הללו אפשר לדלות כמה מאפיינים.

א. מחשבה: המילים "יחשוב" ו"יהרהר" הן מילות מפתח בדברי הבעש"ט על הדבקות. לכאורה, מבחינה זו דומה הדבקות של הבעש"ט לדבקות של הרמב"ם ודומי – היא מתרחשת בערוץ השכלי. אולם הבעש"ט לוקח את הנקודה הזאת למקומות אחרים לגמרי.

ב. ראייה: הערוץ המרכזי שמפעיל הבעש"ט הוא אמנם ערוץ המחשבה, אך זהו סוג אחר של מחשבה. לא השגה אינטלקטואלית אלא הכרה, ציור, דימוי.

"יראה הבורא יתברך שמו בעין שכלו כמו שמסתכל על אדם". הפעולה מתרחשת בשכל, אך אמורה להביא לאותה תוצאה של פעולת העין. האדם אמור לעצב בהשגת ידיעה אלא בונה תודעה, שאותה הוא נוטע במוחו והולך עמה לכל מקום. ההבדל בין ההכרה להשגה השכלית מתחדד באמרה: "שלא יצטרך להתיישב את עצמו באלוהות". השאיפה היא שלא יהיה צורך להפעיל את הראש; תודעת הדבקות תעמוד תמיד ברקע, תקיף את כל מחשבותיו, דיבוריו ופעולותיו של האדם.

ג. כלל האדם: הדבקות אולי מתחילה במחשבה, אך אמורה להתפשט על האדם כולו. "כולו גנוז באור אלוהות", "הוא מקיף אותו מכל צדדיו". משימת הדבקות חובקת את כל צדדיו של האדם, אי אפשר לרתום אליה רק את השכל ולהשאיר את שאר הכוחות והאיברים רחוקים מהקב"ה. מבחינה זו, הדבקות של הבעש"ט דומה דווקא לדבקות הנפשית, שבנתה את הקשר לקב"ה דרך כל חלקי האישיות.

ד. מציאות: זו, אולי, נקודת החידוש המשמעותית ביותר. המעבר מהשגה לתודעה נובע ממעבר עמוק יותר, מתנועה כלפי חוץ לתנועה כלפי פנים. מטנסצנדנטיות לאימננטיות. האדם אינו פונה אל מה שלמעלה ממנו, אלא רואה את עצמו "כאילו כולו גנוז באור אלוהות". הוא אינו עוצם את עיניו ומתרכז במה שמעבר למציאות, אלא מביט בעיניים פקוחות במציאות שלפניו, באופן "שיהיה נראה שמסתכל על אותו דבר, והוא אינו מסתכל רק על הבורא יתברך". האדם פוגש את האלוקים כאן, בעולם הזה, כמובן לאחר שהפנים כי העולם הזה שונה לחלוטין מכפי שהוא נראה כלפי חוץ. המציאות המוחשית אינה אלא מעטפת חיצונית סביב הגילוי האלוקי, ו"עיני השכל" – כעין קרני רנטגן החודרות מבעד לעור אל האברים הפנימיים – מתעלמות מהחוץ וקולטות את הפנימיות.

ה. עובדה קיימת: לעיל, כשתיארנו את הדבקות בהגות שקדמה לבעש"ט, הדבקות הצטיירה בעינינו כפריצה אל מעבר לגבולות האנושיים. האדם קרוץ החומר מתגבר על מגבלותיו ויוצר קשר עם האינסוף. ציור זה מושתת על

ההנחה כי האלוקים אינו מצוי בעולם הזה, ולכן האדם זקוק לפעולה על-טבעית – או ליתר דיוק "על-חומרית", מטאפיזית – כדי לפגוש אותו. לשם כך גויסו השכל והנשמה שבאדם, בתור גורמים מטפיזיים שכבר נמצאים בקרבנו. לשיטת הבעש"ט, לעומת זאת, אין כל צורך בפריצה; הרי הקדוש ברוך הוא כבר כאן, "הוא יתברך מקומו של עולם... העולם עומד בכורא יתברך". כל שנדרש הוא לסלק את כל המסכים המסתירים ולפגוש אותו. מובן שגם תהליך זה דורש מאמצים אדירים, אבל זה סוג אחר לגמרי של תהליך, לא יצירת מציאות חדשה אלא סילוק מונע וגילוי מציאות קיימת.

2. התשתית הרעיונית

התשתית ההגותית שממנה נובעים הדברים היא התשתית היסודית של החסידות – "לית אתר פנוי מיניה". האלוקות אינה מצויה מחוץ לעולם אלא ממלאת אותו. ממלאת לגמרי, אין שום פרט במציאות שהאלוקות אינה קיימת בתוכו ומחייה אותו. בתפיסה זו אין מקום לדבקות של הראשונים, זו שחורגת אל מעבר לעולם הזה, כי לא שם מחפשים את הקדוש ברוך הוא.

יתרה מזאת: מושג ה"חיפוש" אחר הקדוש ברוך הוא אינו רלוונטי עוד, כל אופי הפעולה משתנה. הדבקות אינה פעולה אקטיבית כלשהי, אלא היודעות לתמונה האמתית של המציאות. הדרישה היא לפקוח את העיניים. נשמע פשוט, אך אין צורך לתאר כמה קשה פקחת העיניים למי שמצוי בתרדמת עמוקה. הבעש"ט מודע לנקודת המבט של האדם הממוצע, שאינה קולטת את האלוקות בכל פינה במציאות, ולכן הוא פונה בראש ובראשונה אל המחשבה שתקלוט זאת; אולם אחרי שהראש קולט את תפיסת העולם הנכונה, מכאן ואילך הדבקות היא תודעת חיים.

יש לציין שבמקומות אחרים מדבר הבעש"ט על הצורך לשמור על הדבקות, לחזק אותה, להיזהר מאוד מאיבודה. אכן, איננו אמורים להשלות את עצמנו שמרגע אימוץ התודעה הנכונה היא תלווה אותנו תמיד, המציאות החיצונית ממשיכה להטעות. האתגר שבדבקות הוא תמידי, תמיד צריך להתאמץ ולהחזיק חזק בתודעה הזאת, שלא תעלם. אולם מכל מקום המשימה היא

שימור מצב קיים. לא תנועה ממושכת אל מחוץ להשגה האנושית, אלא אחיזה בנקודת המבט שרואה את האלוקות כאן ועכשיו.

זהו עולם המושגים של הדבקות הבעש"טית: ראייה, הכרה, תודעה, מפגש. העולם כולו מטושטש, אבל הדבק באלוקים מרכיב את המשקפיים הנכונים ורואה הכל בבהירות. מה שנדרש ממנו עתה הוא לשמור על המשקפיים במקומם, לא להסיר אותם בשום אופן ולהקפיד על ניקיונם. להישיר מבט אל שמשות הרכב, לא לסטות לאף כיוון ולא לתת לגשם להסתיר את הראות.

בזאת כבר ענינו, לפחות באופן בסיסי, על השאלה הראשונה מתוך השלוש שהצבנו בתחילת דרכנו. הדבקות של הבעש"ט ניתנת להבנה. אם הראשונים הסבירו בהיגיון שהדבקות באינסוף אפשרית כי גם בסופי יש מן האינסופי, מחדש הבעש"ט עיקרון הגיוני הפוך: גם האינסופי מופיע בסופי. לא אנחנו צריכים להתעלות אל הקב"ה באמצעות החלקים העליונים שבנו, אלא הקב"ה כבר צמצם את שכנתו ומילא את הארץ בכבודו. הנדרש הוא מודעות למצב הזה. הדבקות אינה יצירת קשר אלא היוודעות לקשר קיים וחיים על פיו.

3. מדרגה ליחידים או להמון

בנוגע לשאלה השנייה שהצבנו, שאלת היומרה, הדבקות עדיין נראית קשה להשגה, גם אחרי שהתברר עקרונית כי היא אפשרית לאדם. חז"ל משייכים את הדבקות הממשית רק למדרגות הגבוהות, לתלמידי החכמים עצמם ולא לאלה שיכולים לכל היותר להידבק בהם. גם בראשונים הדבקות מצטיירת כמדרגה עליונה למדי, ולא ברור האם הבעש"ט השאיר אותה שם למעלה או פתח את שעריה גם לשכבות הרוחניות הנמוכות יותר. מתורות רבות עולה הרושם שלצד התורות התיאורטיות, הבעש"ט העניק גם כלים מעשיים ליישום הדבקות, או לפחות להתקדמות בדרך לשם. נביא תורה אחת לדוגמה, שאף שמושג הדבקות אינו מופיע בה במפורש – נראה שהיא פותחת שער ליישום עקרון הדבקות בחיים:

יחשוב שבתפלתו הולך מהיכל להיכל, וכשנופלת לו מחשבה זרה מגרשין אותו מן ההיכל, כי דנין אותו בכל היכל אם ראוי ליכנוס. ויראה וישגיח

על המ"ז ההיא, אם (בגירסאות אחרות נוסף: ח"ו חשב) באהבה רעה כמו ניאוף (יביא אותה אל שורשה שהיא אהבת ה'), יתחרט תיכף ויאמר בלבו מה עשיתי שלקחתי חלק מעולם המחשבה והולכתי אל מקום הטנופת, ובזה ייכנע וישוח עד לעפר, ויביא זאת המחשבה למדת אין, ואח"כ תבוא אל עולם אחר (עולם האהבה) בזכרו אם אני אוהב את הדבר הרע הזה, כמו אשה שהיא טפה סרוחה, כמה יש לאהב את הש"י. וכן אם שומע א' מדבר בדברי שחוק, ועי"ז נולד לו איזה שמחה, יאמר בלבו הלא זה החלק מעולם האהבה. וכן אם רואה או אוכל דבר שיש לו תענוג ממנו, יחשוב בלבו הלא זה חלק מעולם התענוג ויראה מאד שלא יגשם התענוג ההוא (כי אז מקרי אז תענוג על ה', כביכול למעלה מה'), אלא (ישים כל עצמותו אל התענוג ההוא לאמר הלא הוא חלק מעולם התענוג, ויבוא גם הוא אל עולם התענוג, נמצא הוא יושב כאן ואוכל, והוא) בעולם התענוג של הש"י. וכן בהתפארות, אם מפארים אותו, ואם בא לו באמצע התפלה התפארות כמה אני מתפלל בכוונה, יחזיק את עצמו בהתפארות של עולם התפארת כנ"ל. ואם בא לו איזה יראה רעה (כגון שמתירא ליתן צדקה שלא יעני) יחזיק את עצמו ביראה הקדושה שהוא בושה מהש"י. ואם בניצוח, ינצח את המדה הזאת ויחזק את עצמו במדת נצח העליון (או כמו שמבין יחזיק בעצמו ניצוח ה'). וכן בהודיה. וכן בהתקשרות, שלא יהיה מקושר רק בהש"י עצמו.

(כתר שם טוב רכז)

פסקאות רבות מסוג זה חושפות את האדם להופעות האלוקיות בעולם, על פי תורת הספירות הקבלית. מבעד למשקפי הדבקות, האדם מזהה מולו לא רק את כוחות הטבע והחומרים המטריאליים, אלא גם את התנועות הרוחניות. כדי לזהות את התנועות אין צורך ברוח הקודש, אלא רק במבט עמוק על המציאות בעיניים פקוחות לרווחה, עיניים שאינן מצומצמות וממוקדות במה שנתפס בחמשת החושים. כל אדם יכול לפגוש את החסד, את הגבורה, את ההתפשטות והצמצום, את השמחה והכעס. הוא יכול להכניס כל מפגש כזה לתוך מגרה ביולוגית-פסיכולוגית, שמסבירה כל תנועה באדם ומחוצה לו כתוצאה של תהליך טבעי; אך אם יגביה את מבטו, יוכל לראות כיצד כל תופעה בעולם היא ביסודה ביטוי של אלוקות. זאת רק על פי תפיסת "לית אתר פנוי מיניה", שמאמינה כי האלוקות אכן נוכחת בעולם, ומתגלה באופנים

מסוימים. שמות הקוד שנתנה תורת הנסתר לאופני הגילוי האלוקי ("חסד", "גבורה", "תפארת" וגומר) נראים לפעמים סתומים, אבל הבעש"ט מוריד אותם למציאות ועושה מהם כלים לזיהוי השכינה בארץ.

5. עבודה פרטית למען הכלל

שאלה גדולה שנשארה היא שאלת האגואיזם. האם יש ערך בדבקות מעבר להנאה הרוחנית האישית? איזו תועלת היא מביאה? במבט ראשון, נראה כי תורת הבעש"ט היא מדרגה שהאדם משיג באופן אישי, ואין לה השפעה על אחרים (לכל היותר השפעה עקיפה, שאינה ממטרותיה הראשיות של הדבקות, כפי שאמרנו בנוגע לתורת הראשונים). ייתכן בהחלט שלפי השקפת הראשונים לא היה בזה כל פסול, אך למי שמתקשה היום לאמץ דפוסים של עבודת ה' השמים דגש על הפרטיות, יהיה קשה לקבל גם את ערך הדבקות במתכונת זו.

אפשר היה לומר שכאשר האדם רואה את העולם כמכלול של גילויי אלוקות, הדבר מחבר אותו יותר אל סביבתו, מעלה את ערכה בפניו ובונה בו אהבה ואכפתיות כלפיה; אולם מתורות רבות נראה כי אין ערך עצמי לברואים, וברגע שנזוהה את הבורא המתגלה דרכם – יידרש מאיתנו להסיח את הדעת מהם ולהתרכז רק בו. דרישה זו עולה למשל מהמקור שכבר ראינו, מתוך הכתור שם טוב:

עם זאת, משינוי התנועה מחריגה החוצה למבט פנימה, יכול לנבוע גם שינוי בנוגע ליחסי הדבק באלוקים עם סביבתו. גם אם הדבקות אינה מועילה לחברה, אין היא פוגעת בה, מכיוון שלפחות ברמת התשתית שלה היא איננה קוראת לניתוק מהעולם. האדם יכול ואף אמור להתבונן במציאות שסביבו, ולא להסב את פניו ממנה. עם זאת, ייתכן שהחברה תיתפס כחלק מהמסך המסתיר מהדבק את האלוקים, אוסף לכלוכים על משקפי האמת, ובמקרה זה תעלה על הדעת האפשרות לפרוש מן החברה. אולם החברתיות עצמה אינה נשללת, ואולי לא מקרה הוא שאורח החיים החסידי מתנהל ב"חצרות"

ומתבסס על דיבוק חברים. אם כן, קשה למצוא בתורות על הדבקות ערך אלטרואיסטי, אך מכל מקום הדבקות אינה אמורה לגרום נזק לזולת.

אולם ייתכן שמלבד כל התורות שהובאו בשם הבעש"ט בנושא הדבקות, יש לעיין בדברים שכתב הבעש"ט עצמו. כתביו של הבעש"ט מעטים, והבולט שבהם הוא איגרת שכתב הבעש"ט על "עליית נשמה" שעשה¹. הוא מתאר בפירוט כיצד ביקר בעולמות העליונים, ובמרכז התיאור עומדת פגישתו עם המשיח. כמובן לא נעסוק בכל שלל משמעויותיה של איגרת מכוננת זו, אך לענייננו נציין שני מרכיבים בולטים בה. האחד הוא הדומיננטיות של נושא הצרות והפורענויות: נראה שאחת מהמטרות הראשיות של עליית הנשמה היא מאבק נגד המקטרגים על ישראל, ומניעת גזרות רעות. גם את המפגש עם המשיח אין הוא מנצל לביירוים בענייני תורת הסוד וכדומה, אלא לשאלה נוקבת מתי תבוא הגאולה. הבעש"ט אינו מסתפק בחווייה האישית שלו, אלא דורש את גאולתם של כל ישראל.

המרכיב השני מצוי בתשובתו של המשיח לבעש"ט:

בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה מה שלמדתי אותך והשגת, ויוכלו גם המה לעשות יחודים ועליות כמוך, ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה.

מצד האמת, היה עלינו לבאר כעת את משמעות המושגים "ייחודים" ו"עליות" לפחות בתורת הבעש"ט. אולם בשל רוחב הסוגיה וקוצר היריעה והדעת, נציין רק כי מכמה תורות של הבעש"ט עולה זיקה בין מושג הדבקות למושג הייחוד. לדוגמה:

ולכן צריך האדם לקשר עצמו ומחשבתו תמיד בבוראו, ועל ידי זה נתקשרו קודשא בריך הוא ושכינתיה, וכל העולמות מתקשרים ומתיחדים זה בזה... ויהיה בנין המשכן הזה בקרשים היינו בקשרים כנ"ל לקשר עצמו להבורא ברוך הוא ויקיים (משלי ג') בכל דרכיך דעהו אפילו

---

¹ בעניין אגרת הבעש"ט, עיין גם במאמרו של דביר בר סלע: "הצדיק" בקובץ זה.

כשעוסק בדברים שהם מצד היצר הרע, יראה לקשר עצמו בשרשם, ובזה הוא מעלה אותם ונתעלה הכל ונעשה מרע טוב, עכ"ל:

ראיית האלוקות בכל מקום במציאות, משמעותה קישור של כל המציאות כולה לאלוקים. כל הדברים מתקשרים זה עם זה, מתקשרים בקדוש ברוך הוא ומתאחדים בו. גילוי מבט זה על העולם הוא המשימה שהוטלה על כתפי הבעש"ט, או לפחות חלק מהמשימה. מכל מקום, יהיה אשר יהיה ההסבר לקשר בין הדבקות לייחוד, המגמה היא אחת: העלאת עם ישראל כולו למצב רוחני עליון, שיאפשר את ביאת המשיח.

המשימה עוברת דרך עבודת ה' הפרטית של כל אחד, אך אין זה אומר שתכלית מגמתה היא טובתו הפרטית של כל אחד, גם לא טובתו הרוחנית. האדם אינו רק נהנה מגילוי אלוקים בחייו, אלא גם תורם לעולם כולו דרך גילוי האלוקים בו. מדובר בשאיפה, באידיאל, בחתירה לגילוי השלם של הייחוד בכל הארץ, אז יהיה ה' אחד ושמו אחד.

ד. אחרית דבר

אם כנים דברינו, הדבקות על פי הבעש"ט אולי נראית עמומה ומסתורית, אך דווקא היא מתקבלת על הדעת, ניתנת למימוש, מקדמת את העולם. אמת, היא מקדמת אותו אחרת מאשר תנועות אידיאליסטיות עכשוויות, בין השאר בסירובה להיות כפופה למציאות הריאלית (בניגוד לתנועות רבות כאלו), ובדגש שהיא שמה על העולם הפרטי – גם אם בסופו של דבר כל העולמות הפרטיים בונים את הכלל. שני מרכיבים אלה טומנים בחובם סכנות: הם עלולים לנתק את האדם מהמציאות ומהחברה, לכנס אותו בעולם של ארבע אמות שאין בו אלא הקדוש ברוך הוא לבד. ההתמקדות בחיפוש האישי אחר האלוקות עשויה להביא להפחתה בחשיבותם של גילוייה, ולהדחקת הדאגה כלפיהם. ייתכן שדרך זו התאימה לעידן הגלות, שבו עולמו של היחיד עמד במרכז (במישור המציאותי, במישור ההלכתי ועוד), בהיעדר גילוי אמתי בפועל של כלל ישראל. מנגד, לפחות בנוגע למרכיב השני אפשר לטעון כי דווקא הוא ריאלי ומפוכח, ומודע להיותו של האדם קרוב אצל עצמו. הסיכוי

לבנות חברה דרך התגייסות של כל פרטיה למען הכלל, תוך שימת האחר במרכז, קטן מהסיכוי לעשות זאת דרך עבודה אינדיווידואלית של כל אחד מול עצמו.

מכל מקום, גם אם ההבדלים הבולטים, משמעותם זניחה יחסית לעיקרן של התנועות, והעיקר הרי הוא משותף לכולן. האדם המבקש את הקדוש ברוך הוא בכל רגע, בכל פינה, איננו אידיאליסט פחות מיושב ראש ארגון חברתי. מאלה ומאלה יתקלם עילאה, אלו ואלו יפיצו מעיינותיהם חוצה, ויקרבו את עם ישראל ואת העולם כולו להיכלו של משיח.